

Onko tilaa kriittiselle aikuis- kasvatuksen tutkimukselle?

KRISTIINA BRUNILA

Puheenvuorollani haluan herättää keskustelua aikuiskoulutuksen ja aikuiskasvatuksen piirissä toimivien – erityisesti tutkijoiden – liikkumavaraista markkinoituvassa ympäristössä. Tämä kriittisyyttä huhuileva puheenvuoroni on muotoutunut tilanteessa, jossa aikuiskasvatustutkimuksen ja aikuiskoulutuksen ehtoja ja edellytyksiä yhteen kokoavan ja kriittisen keskustelun käynnistäminen on tuntunut erityisen hankalalta.

Pidin tämän puheenvuoroni alun perin Joensuun Aikuiskasvatuksen tutkijatapaamisessa 19.2.2010 ”Onko tilaa kriittiselle aikuiskasvatuksen tutkimukselle?” -työryhmässä, jonka vedin yhdessä Ulpukka Isopahkala-Bouretin kanssa. Tarkoituksenamme on myös jatkaa yhdessä keskustelua kriittisestä aikuiskasvatustieteen tutkimuksesta Aikuiskasvatuksen Tutkimusseuran eli ATS:n blogissa (<http://aikuiskasvatustutkimusseurary.blogspot.com/>). Näin toivomme, että vihdoin löytyisi vapaata ja spontaania keskustelutilaa aikuiskasvatustieteen nykytilan ihmettelylle. Kokoavaa ja kriittistä keskustelua aikuiskasvatuksen tutkimusalan nykytilasta Suomessa elinikäisen oppimisen valtakautena on vaikeaa löytää ja sitä olisi hyvä saada käynnistettyä sekä tässä lehdessä että ATS:n verkkokeskusteluissa.

Puheenvuoroni on tarkoituksellisen henkilökohtainen, koska toivon sen herättävän myös muissa lukijoissa ja tutkijoissa kokemuksiin perustuvia puheenvuoroja siitä, mitkä ovat alan tutkimustyön ehdot eri yliopistoissa sekä kehittämis- ja projektitutkimuksen kentillä. Tutkijanurani on muotoutunut aikuiskoulutuksen piirissä toteutetuissa julkisrahoitteisissa pätkäprojekteissa. Olen tutkinut julkisen sektorin toiminnan siirtymistä projekteihin sekä **projektitapaistumisen** seurauksia. Itsevastuullisuutta korostavassa hengessä olen samalla tullut oppineeksi myös oman toiminnan tarkkailemista ja itsearviointia, kuin myös joustavana ja valppaana olemista. Minusta on tullut sanalla sanoen projektikansalainen.

Projektityhteiskunnan liikkumavaraa olen ta-

voitellut tutkimuksessani, jossa tutkin julkisen sektorin ja aiemmin voittoa tavoittelemattoman toiminnan, tasa-arvotyön, projektitapaistumista. Ajattelin voivani tavoittaa laajemminkin jotain siitä, mitä yhteiskunnassamme on tapahtumassa, mutta josta emme oikein saa kiinni. Projektitapaistumisen käsitteellä viitataan taloustalkoohenkiseen vallan muotoon, joka säätelee toimintaamme, irtoaa institutionaalisista kiinnikkeistään, ulottuu vähitellen kaikkiin elämänpiireihin ja pakottaa laittamaan koko persoonan peliin. Post-doc-tutkimuksessani olen jatkanut samasta teemasta tutkimalla rikostaustaisten nuorten aikuisten koulutusta projektityhteiskunnassa.

Näiden tutkimusten perusteella näyttää siltä, että projektitapaistumisen taloustalkoohenkisyyttä korostavalta vallan muodolta ei vältty kukaan, oli sitten kyse vaikkapa feministeistä, vangeista tai maahanmuuttajista. Vallan muoto toimii valjastamalla kaikki ”kynnelle kykenevät” uudelleen arvioinnin kautta paremmin taloutta palvelevaksi. Projektitapaistumisen taloustalkoohenkisyyteen näyttää kietoutuvan myös koulutusta koskevien toimenpiteiden terapisoituminen ja psykologisoituminen. Se tarkoittaa tietenkin itsevastuullisuuden ja -tarkkailun korostumista sekä yhteiskunnallisten ongelmien yksilöitymistä. Tutkijana on tullut sekin huomatuksi, että jos haluat puhua toimintaan liittyvistä ongelmista, löydät itsesi helposti psykologisista tai terapeuttisista diskursseista. Ehkä ympärilläsi on pian moniammatillinen tiimi, joka johdattelee sinua kohti eheytymistä?

Työni tutkijana on täytynyt työajan seurannoista, joilla ei välttämättä ole mitään tekemistä sen kanssa, mitä teen. Olen kirjoittanut hakemuksia, jotka eivät välttämättä vastaa sitä, mitä tutkin. Palautetta tulee siitä, jos teksti on liian monimutkaista. Vaikeita käsitteitä pitäisi välttää samoin kuin ”tutkijajargonia”. Aikuiskoulutuksen ja täydennyskoulutuksen piirissä kirjoittelin vuosikaudet raportteja kieli keskellä suuta, eivätkä ne vastanneet todellisuutta. Ne eivät kertoneet niistä lukui-

sista ongelmista, jotka toimintaan liittyivät. Raportti piti osata kirjoittaa menestyksen ja kehityksen kielelle. Sitten tuli kiitosta ja rahoitusta.

Kerran EU-rahoitteisessa projektissa erehdyin kollegani Elina Ikävalkon kanssa kirjoittamaan tutkimustuloksiimme perustuen ongelmista. Arvioimme, että kerrankin meillä oli tilanne, jossa toiminnassa kohdatuista ongelmista näytti olevan mahdollista kirjoittaa. Seurauksena oli, että kirjamme jätettiin julkaisematta, koska projektin koordinoijana toimineen yrityksen mielestä tutkimuksemme ei paalvellut riittävästi työelämän intressejä eikä luonut halutunlaista myönteistä vaikutelmaa projektin toiminnasta. Saimme tekijänoikeus-rikkomuksen uhalla kiellon julkaista tutkimustuloksia, jotka olimme itse keräämämme tutkimusaineiston analyysillä saaneet. Meitä toisin sanoen uhkasi syyte oman tekstimme plagioinnista. Ministeriöt ja liitot pahoittelivat ja olivat neuvottomia. Ongelma myönnettiin, mutta samalla saimme kuulla, että lainsäädäntö laahaa projektimarkkinoiden perässä. Kyseessä oli Equal-rahoitteinen projekti, jonka piti edistää tasa-arvoa työelämässä.

Ystäväni, joka on aikuiskasvatustieteilijä ja toimii aikuiskoulutusta koskevien projektien projektipäällikkönä, kertoo pelaavansa **bullshit-bingo** projektiseminaareissa ja kirjoittaessaan projektiraportteja. Hän kertoo raporttikielestä, joka täytyy hallita ”oikein” käyttämällä rahoittajalta tulleita käsitteitä, joiden sisältöjä ei välttämättä itse ymmärrä. Käsitteillä ei myöskään ole mitään tekemistä itse toiminnan kanssa. Nämä esimerkit kuvaavat jotakin sellaista, jota voisi kutsua **vaikutelma-markkinoiksi**. Vaikutelmamarkkinoihin liittyy myös tietynlainen iloisuuden vaikutelma. Se tarkoittaa päälle liimattua iloisuutta, jonka tunnistaa esimerkiksi projektitutkijoiden tapaamisissa ja erilaisissa projektien järjestämissä seminaareissa. Projektielämä ikään kuin pakottaa hallitsemaan vuorovaikutusta niin, että opimme esittämään sopivasti innostunutta ja sopivasti kiinnostunutta. Kun joku sitten erehtyy puhumaan tai kirjoittamaan kriittisesti tai kysyy vaikkapa moraalisten, eettisten tai poliittisten lähtökohtien perään, herättää se vähintäänkin levottomuutta. Tutkijat eivät puhu keskenään käsitteistä tai sisällöistä. Sen sijaan kukin vuorollaan esittelee omia projektejaan, niiden tavoitteita ja sovittuja tuloksia, joita ei kyseenalaisteta. Kriittisemmät kysymykset kuitataan kommentilla tilaustutkimuksesta. Ongelmia seuraa, jos etukäteen kirjoitetussa käsikirjoituksessa ei pyydyt. Eräs tuttavani teki väitöskirjaa EU-rahoittei-

sessä hankkeessa, mutta joutui jättämään väitöskirjansa kesken, koska tutkimuksen tulokset eivät olleet linjassa projektin tavoitteiden ja ”työelämän intressien” kanssa. Kriittinen tutkija joutuu altavastaajaksi. Kriittisyydestä tulee vain yksi näkökulma muiden näkökulmien joukossa. Kriittisyys tarkoittaa myös talouden kylmästä terapeuttisesta hengessä yhtä kuin tyytymättömyyttä elämään, negatiivisuutta ja epäonnistumista.

Tutkijana tunnistan, että monimutkaisia käsitteitä olisi hyvä välttää, ja tutkimuksesta tulisi löytää yhdellä silmäyksellä ydinasiat ja highlightit. Tulokset olisi hyvä pukea eteenpäin levitettäviksi hyväiksi käytännöiksi. Esimerkki tästä. Eräässä pari vuotta kestäneessä tutkimushankkeessa, joka sai ison EU-rahoituksen ja jossa työskenteli varmasti ihan fiksua tutkijoita, piti mieltä sitä, miten kansainvälistä toimintaa tulisi Suomessa kehittää. Tutkimushankkeen loppuraportissa tutkimuksen tulokset esitettiin hyvinä käytäntöinä, kuten EU-formaatissa tapana on. Yksi tutkimushankkeen esittämä hyvä käytäntö oli: ”Ole oma itsesi, äläkä ujos-tele”. Toinen opetti meitä: ”Kansainvälinen yhteistyö kannattaa aina”.

No, eihän tällaisia argumentteja voi vastustaa. Esimerkki kuvaakin hyvin sitä liikkumavaraa, joka tutkijoilla projektimarkkinoilla on. Liikkumavaraan kuuluu, että niin tutkijoiden kuin muidenkin ”paremmin tietäjien” edellytetään kehittävän ikään kuin yhteistyössä toimintamuotoja erilaisten sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen. Tutkimus ihan kuin luonnostaan valjastuu vaihtoehtoisten toimintamallien vaikutusten arvioimiseen ja tietenkin käytännönläheisyyteen, mikä kuvaa erityisen hyvin aikuiskoulutusta. Arvioinnilla, jota suoritetaan projektin alusta loppuun asti, varmistetaan, että toisto tapahtuu ”oikein”. Tutkimuksesta ja sen perusteella tehdystä kehittämistyöstä tulee ikään kuin neutraalia, sellaista, että sen tuloksia voivat periaatteessa kaikki kannattaa niin, että ”oikea” vaikutelma pysyy yllä. Toisaalta tutkimuksista ei seuraa mitään, eivätkä ne herätä kenessäkään mitään.

Pragmaattisuuden vaatimus säätelee liikkumavaraa niin, että tutkijoina emme enää kysele perin pohjaisuuden, perehtyneisyyden tai pitkäjänte-

Kristiina Brunila

syyden perään. Etukäteen kirjoitetussa käsikirjoituksessa emme oikeastaan kysy enää yhtään mitään. Kvartaalitaloudesta tutkimuksiimme hiipivät sovellettavuus, vaikuttavuus, linjakuus ja räjähtävä kiva. Oppiminenhan on kaikkialle ulottuessaan pelkästään iloinen asia, vai mitä? Toiminnasta tulee aluillaan, kesken ja loppumaisillaan olevien projektien virtaa, missä mikään ei tule koskaan valmiiksi tai saateta loppuun. On vain loputtomalta tuntuva ikuisen keskeneräisyyden olotila tai vastaavasti omakustanteinen odotustila. Työpaikkamotivoinnissa kysytään projektitaitoja, projektimetodiikkaa ja projektiasiantuntijuutta. Jos et ole managerannut projekteja tai et tiedä, mikä on maksatushakemus, ei tule töitä. Pätkäprojektitutkijana olen pohtinut, mitä managerialismi tekee tiedolle ja tutkimukselle ja sille, mitä ymmärrämme tiedoksi ja tutkimukseksi tilanteessa, jossa ne puetaan innovaatioiksi, rahan kielelle ja investoinnin kohteiksi. Projektit vauhdittavat yhteiskunnan pedagogisoitumista, oppimisen kolonialisaatio valtaa salaisimmatkin piilopaikkamme, ja tietotalous pitää kasvatustieteilijät kiireisinä. Oppimista mennään tutkimaan kohtuun asti, mutta toisaalta et ole turvassa vankilassakaan. Vankilassa tullaan kehittämään oppimiskykyäsi ja metakognitiivisia taitojasi, ja tietenkin vankilassa täytyy käydä läpi yrittäjäyksikoulutusta aivan kuten tasa-arvotyössäkin.

Opportunistit ja kyynikot selviäjiä?

Liiketaloudessa käytetyt käsitteet ovat hiipineet keskinäisiin vuorovaikutussuhteisiimme. Me ihan vakavissamme investoimme sosiaaliin suhteisiin, puhumme tutkimusinnovaatioista ja hallitsemme verkostoja. Tutkimuksellekin pitäisi löytää lisäarvoa ja vaikuttavuutta. Yhteistyötä, joka on aiemmin ihan luontevasti kuulunut tutkimuksen tekemiseen, on alettu voimistaa ulkoa käsin. Managerialistisessa hengessä yhteistyötä tehdään ennemminkin sen takia, että se antaisi tehokkaan toiminnan vaikutelman, ei niinkään siitä orientaatiosta, että ihan rauhassa ja ajan kanssa mietittäisiin, mitä olisi mielekästä tehdä.

Uskaltaako kysyä, mitä tästä on seuraamassa? Jussi Vähämäki on analysoinut yliopistouudistusta ja arvioinut, että tulevaisuuden yliopistossa selviytyvät kahdenlaiset tekemisen tavat, opportunistinen ja kyyninen. Opportunisti nielee kaiken, tarttuu hetkeen, on jatkuvasti valppaana, miellyttää ja mukautuu, välttää ärsyttämistä ketään ja puhuu riittävän ympäripyöreitä. Opportunisti on

samaan aikaan kiinnostunut kaikesta välittämättä mistään, eikä sitoudu mihinkään, koska hän tietää, ettei myöskään häneen sitouduta. Kyynikko puolestaan on nähnyt jo kaiken. Hän tietää, miten tässä tulee käymään, siksi hän ei yritä mitään uutta tai vaivaudu ottamaan riskejä. Kannattaa vain pelata sillä, mikä jo on. En haluaisi uskoa, siitäkään huolimatta, että tunnistan itsessäni molempia tapoja toimia, ettei muita olemisen ja tekemisen tapoja olisi tarjolla. Yhteistä positioille on se, että niissä keskitytään vaikutelman luomiseen, vaikutelmaan liikkeestä, vaikutelmaan yhteistyöstä ja tehokkuudesta. Näissä positioissa ei anneta mitään tai ollaan korkeintaan antavanaan.

Miten siis otamme vastuun tutkijoina siitä, ettei pitkäjänteisyydestä ja kriittisyydestä tule vastaisuudessa kvartaalitaloudesta kumpuavaa vaikuttavuutta, hyödynnettävyyttä, tuloksellisuutta ja rahan kielen toistoa? Mitä tässä tilanteessa kriittinen aikuiskasvatuksen tutkimus tarkoittaa, jos haluamme vastustaa tutkimuksen kääntämistä pelkäksi rahan kielen toistamiseksi ja lisäkontrollin perusteluksi?

Voi tietysti ajatella, että kestäimme tämän sen takia, että voimme tehdä sitten ainakin jossain tilanteessa sitä, mitä ”oikeasti” haluamme tehdä. Toisaalta riittävän toiston jälkeen seuraa helposti tilanne, jossa flirtailua esimerkiksi markkinaorientoituneen kielen kanssa ei enää tunnisteta, saatikka tunnusteta omasta puheesta. Seurauksena on, että opimme tuntemaan rahan kielen ”oikein” toistamisesta mielihyvää ja se, joka toistaa parhaiten, saa eniten tunnustusta. Tätä tilannetta ja sen seurauksia tuntuisi tärkeältä pohtia erityisesti mielen tilamme näkökulmasta, mutta millaista tarkastelu olisi ilman rahan kieltä ja terapeutisia termejä? Mitä tekee tutkija, jota ei kiinnosta eheytyminen, vaan politisoituminen? Liikkumavaran raivaamiseksi voimme etsiä akateemisia käsitteitä ja kriittistä aikuiskoulutuksen tutkimuksen liikkumavaraa kuin myös yhteyksiä kriittistä tutkimusta tekevien tutkijoiden välille. Jos ajatellaan, ettei vallan ulkopuolisia paikkoja ole, olemme kaikki osallisia siihen, millainen liikkumavara meillä tutkijoina on. Vallan muodon ja sen seurausten sanallistaminen voisi olla paikallaan. Väitöskirjassani tasa-arvotyötä Suomessa tehneet henkilöt ovat raivanneet liikkumavaraa diskurssitaituruudella ja järjestelmän väärinkäyttötaitoilla, hivuttamalla, soluttautumalla ja sabotoimalla. Mitä ne mahtaisivat tarkoittaa aikuiskasvatuksen(kin) piirissä toimivan tutkijan liikkumavarana?